

DRUŠTVO
ZA
KULTURNI
RAZVOJ
BAUO

NAUČNA KONFERENCIJA PO POZIVU

POLJOPRIVREDA, RURALNI I ODRŽIVI RAZVOJ OPŠTINE BUDVA

10–11. FEBRUAR 2023. GODINE

HOTEL „MONTE CASA“ | PETROVAC NA MORU

Удружење Паштровића и пријатеља
Паштровића у Београду „Дробин пијесак“

УДРУЖЕЊЕ
ПАШТРОВИЋА

*Monte
Casa*
★★★★
HOTEL & SPA

Удружење Паштровића и пријатеља
Паштровића у Београду „Дробни пијесак“

УДРУЖЕЊЕ
ПАШТРОВИЋА

Programski odbor

Prof. dr Pavle R. Anđus, predsjednik

Akademik Branislav Mitrović

Prof. dr Vesna Maraš

Prof. dr Miodrag Grbić

Doc. dr Miško Rađenović

Dušan Medin, sekretar

Organizacioni odbor

Dušan Medin, predsjednik

Jasenska Lalović

Luka Lukateli

Mila Medin, sekretarka

Urednik

Dušan Medin

Naučna konferencija „Poljoprivreda, ruralni i održivi razvoj opštine Budva“ realizuje se u okviru projekta „Znanjem do bolje poljoprivrede, poljoprivredne proizvodnje i održivog ruralnog razvoja opštine Budva“ NVU Društvo za kulturni razvoj „Bauo“ iz Petrovca na Moru, podržanog od Sekretarijata za privredu Opštine Budva na Javnom pozivu Opštine Budva za dodjelu podsticaja u razvoju poljoprivrede u 2022. godini

NAUČNA KONFERENCIJA PO POZIVU

POLJOPRIVREDA, RURALNI
I ODRŽIVI RAZVOJ
OPŠTINE BUDVA

10–11. FEBRUAR 2023. GODINE
HOTEL „MONTE CASA“
PETROVAC NA MORU

KNJIGA SAŽETAKA

PETROVAC NA MORU
2023.

SADRŽAJ

<i>Uvodna riječ</i>	7
<i>Program</i>	9
<i>Sažeci</i>	13
<i>Bilješke</i>	35

UVODNA RIJEČ

Dana 19. i 20. avgusta 2022. godine, u Spomen-domu „Reževići“ je, na inicijativu Udruženja Paštrovića i prijatelja Paštrovića u Beogradu „Drobni pijesak“, a u saradnji sa Društvom za kulturni razvoj „Bauo“ iz Petrovca na Moru i JU Muzeji i galerije Budve, organizovan stručni skup „Povratak vinogradarstvu i maslinarstvu u Paštrovićima“. Želja nam je bila da se istakne značaj i ožive ove tradicionalne poljoprivredne djelatnosti, od kojih je vinogradarstvo gotovo bilo iščezlo iz Paštrovića. Na sreću, ispostavilo se da u lokalnoj zajednici i dalje postoji motivacije i želje (kao i znanja) da se nastavi baviti ovim više vjekova prisutnim djelatnostima na paštrovskom prostoru. Tada je i zaključeno da je neophodno ujediniti snage institucija, organizacija i poljoprivrednih djelatnika kako bi se ostvario održivi efekat bavljenja ovim agrikulturnim aktivnostima u Paštrovićima, te povratio ugled čuvenog paštrovskog vina, koje je bilo čuveno do ne u tako dvenu prošlost. S druge strane, maslinarstvo, zahvaljujući udruženjima, novim zasadima i otvaranjem mlinova opremljenih savremenom tehnologijom, ali i živoj tradiciji (a uprkos neodržavanju starih maslinjaka, pa i njihovoj često sjeći) – nikada nije prestajalo da se praktikuje, a posljednjih godina dodatno je zaživjelo.

Kao svojevrsan nastavak ove inicijative Društvo za kulturni razvoj „Bauo“, uz podršku Udruženja „Drobni pijesak“ i novoosnovanog Udruženja Paštrovića iz Petrovca na Moru, tokom 10. i 11. februara 2023. u petrovačkom hotelu „Monte Casa“ organizuje multidisciplinarnu naučnu konferenciju po

pozivu posvećenu poljoprivredi, ruralnom i održivom razvoju na teritoriji opštine Budva. Konferencija se realizuje u okviru projekta „Znanjem do bolje poljoprivrede, poljoprivredne proizvodnje i održivog ruralnog razvoja na teritoriji opštine Budva“, koji je, u vidu godišnjeg podsticaja promociji poljoprivrede i poljoprivrednih proizvoda, podržao Sekretarijat za privredu Opštine Budva putem Javnog poziva za dodjelu podsticaja u razvoju poljoprivrede u 2022. godini.

Ključni cilj ove konferencije jeste da se inicijativa iz avgusta prošle godine održi i ojača kvalitetnim predavanjima stručnjaka i okruglim stolom sa lokalnom zajednicom, čime bi se mještanima angažovanim u navedenim oblastima približila nova znanja i iskustva, osnažila postojeća i stvorila nova mreža kontakata. Sve to, nadamo se, doprinijelo bi iniciranju novih projekata s ciljem dodatnog razvoja i unapređenja našeg kraja, imajući u vidu zapostavljene i neiskorišćene potencijale koje posjeduje, ali i sve više zainteresovanih turista koji se polako ali sigurno interesuju za još uvijek neotkrivena i od javnosti skrivena ruralna područja.

Na kraju, spomenimo i to da je pored prethodnice ovog događaja (prošlogodišnjeg skupa u Reževićima), prvi skup ovakvog tipa „Prirodni resursi Paštrovića u kontekstu Crnogorskog primorja“ organizovan 12. i 13. oktobra 2013. u petrovačkom JU Spomen-dom „Crvena komuna“, rezultirajući 2015. istoimenim zbornikom radova u izdanju CANU. Organizator skupa bilo je Udruženje „Drobni pijesak“, a njegov inicijator i *spiritus movens* nedavno preminuli akademik Radomir V. Ivanović (1936–2022), ugledni kulturni i naučni radnik, autor niza istraživačkih i umjetničkih projekata o ovom kraju, no, prije svega, naš veliki prijatelj i podrška. Akademik Ivanović je Paštrovićima, kojima je podario višedecenijsku intelektualnu pažnju, ostavio u amanet i nekoliko ideja da ih pretvore u djelo, između ostalog, i priređivanje naučnog skupa o održivom ruralnom i turističkom razvoju, koji sada organizujemo i njemu posvećujemo.

Programski odbor

PROGRAM

Prvi dan / petak, 10. februar 2023.

- 14.00 SVEČANO OTVARANJE
Dušan MEDIN, Društvo za kulturni razvoj „Bauo“
Prof. dr Pavle R. ANĐUS, Udruženje Paštrovića
i prijatelja Paštrovića u Beogradu „Drobni pijesak“
Ljiljana JOCIĆ, Sektor za poljoprivredu Sekretarijata
za privredu Opštine Budva
- 14.15 PLENARNO PREDAVANJE
Prof. dr Vesna MARAŠ, Biotehnički fakultet Univerzitet
Crne Gore, Podgorica / Vinogradarsko nasljeđe –
izazov za budućnost
- 15.15 Prof. dr Radmila PAJOVIĆ-ŠĆEPANOVIĆ, Biotehni-
čki fakultet Univerziteta Crne Gore, dr Marija KRSTIĆ,
Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede,
mr Suzana SOŠIĆ, Biotehnički fakultet Univerziteta
Crne Gore, Podgorica / Perspektive razvoja vinarskog
sektora u primorskom kraju Crne Gore
- 15.45 Pauza & osvježenje

- 16.00 Doc. dr Miško RAĐENović, Fakultet za biznis i turizam Univerziteta Adriatik, Budva / Poljoprivreda i ruralni razvoj kao potencijal za razvoj turizma u Paštrovićima
- 16.30 Prof. dr Miodrag GRBIĆ, Departman za biologiju Univerziteta u Zapadnom Ontariju, London, Kanada / Održivi razvoj baziran na ekonomiji znanja: kako valorizovati prirodne i kulturne resurse Paštrovića i Budve koristeći nauku
- 17.00 Dr Marija MARKOČ, Barska uljara d. o. o., Bar / Maslinarstvo kao centralna komponenta održivog ruralnog razvoja – tragom tradicije ka inovativnoj budućnosti
- 17.30 Pauza & osvježenje
- 18.00 OKRUGLI STO S MJEŠTANIMA
Izazovi i perspektive razvoja poljoprivrede i poljoprivredne proizvodnje na teritoriji opštine Budva
- 19.00 Večera za učesnike konferencije

Drugi dan / subota, 11. februar 2023.

- 9.30 Doc. dr Milić ČUROVIĆ, Biotehnički fakultet Univerziteta Crne Gore, Podgorica / Uloga i značaj šuma Primorja

- 10.00 Danica MIHALJEVIĆ-DAVIDOVIĆ, Green Factory d. o. o., Tivat / Agrokulturni predeo – poljoprivredni i turistički potencijal
- 10.30 Aleksandra KAPETANOVIĆ, Expeditio – Centar za održivi prostorni razvoj, Kotor / Tradicionalni poljoprivredni pejzaži u Crnoj Gori: iskustva iz projekta „AGRISCAPE&ME“
- 11.00 Pauza & osvježenje
- 11.15 Branislav GREGOVIĆ, LXXVI d. o. o., Podgorica / Prostorni razvoj i održivost malih gradova
- 11.45 Mr Željka ČUROVIĆ, Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma, Podgorica / Značaj tipološke klasifikacije ruralnih naselja na Crnogorskom primorju u procesu planiranja prostora
- 12.15 Mr Olga NIKANOROVA, Naučno-edukativni centar Instituta svjetskih civilizacija, Moskva, Rusija / Tradicionalni zanati u paštrovskim manastirima i održivi razvoj
- 12.40 Dušan MEDIN, MA, Fakultet za kulturu i turizam Univerziteta Donja Gorica, Podgorica / Turistički i drugi potencijali baštine ruralnih paštrovskih područja
- 13.00 ZAKLJUČNA DISKUSIJA & DODJELA SERTIFIKATA UČESNICIMA
- 13.15 Ručak za učesnike konferencije

SAŽECI

Prof. dr Vesna Maraš
Biotehnički fakultet
Univerzitet Crne Gore
Podgorica, Crna Gora
vesnam@t-com.me

VINOGRADARSKO NASLJEĐE – IZAZOV ZA BUDUĆNOST

Kultura gajenja vinove loze u Crnoj Gori datira još iz predromanskog perioda, a vino je vjekovima bilo dio naše tradicije, vjere, kulture i običaja. O tome najbolje svjedoči jedan od najznačajnijih srednjovjekovnih pravno-istorijskih dokumenata naše zemlje – Budvanski statut, u kome je čak 28 poglavlja posvećeno vinovoj lozi i vinu: gajenju vinove loze, berbi grožđa, vinu, bačva-ma, trgovini vinom, imovinskim odnosima itd., što sve ukazuje na značaj proizvodnje grožđa i vina na tom području i njihovoj važnosti u životu, radu i ekonomiji. U proizvodnji grožđa i vina posebna pažnja se poklanja sorti vinove loze. Dominantno mjesto u sortimentu naše zemlje imaju autohtone sorte vinove loze, a najstariji pisani trag o sorti kratošiji nalazi se u 261. poglavlju Budvanskog statuta iz 15. vijeka. To je potvrda da su tadašnji budvanski vinogradari i gospodari bili i te kako svjesni kvaliteta grožđa i vina sorte kratošije, ali i potrebe za organizovanim razvojem i zaštitom svog vinogradarstva i vinarstva, ove važne privredne grane u tom periodu. Dugo gajenje vinove loze u Paštrovićima, migracije stanovnika kao i introdukcija sorti (donošenje loza iz raznih krajeva svijeta, najviše iz Grčke i Turske) doprinijeli su da se na ovim prostorima gajio veliki broj sorti kojih danas nažalost nema u kultivisanim vinogradima. U Paštrovićima su se dominantno gajile sorte kratošija, kadarun, lopusaća, lisičina i uvat, a manjem obimu i sorte vranac, plavka, zadrinka, mali plavac,

bečićka i mršujina loze, japužak, bijela loza (gogolj), dračkinja, Božović loza, mekuš, bratkovina, crni i bijeli kadarun, razaglija, krivaja i amerikanka. Danas se dominantno gaji sorta vranac. Realizacijom najobuhvatnijih istraživanja germplazme vinove loze u Crnoj Gori (2014–2020) urađena je genetička karakterizacija postojećeg diverziteta vinove loze u gajenih i divljih populacija u našoj zemlji, uključujući i njihovu analizu pedigrea. Rezultati istraživanja potvrdili su da se crnogorsko vinogradarstvo bazira na porodici genetski povezanih sorti, što je karakteristično i za druge čuvene tradicionalne regione za gajenje vinove loze i proizvodnju vina. U Crnoj Gori ova porodica je stvorena oko sorte kratošija koja se u Italiji gaji pod imenom primitivo, a u Kaliforniji pod imenom zinfandel. Kratošija u Crnoj Gori ima 20 potomaka i jedan je od roditelja sorte vranac. Sva dosadašnja istraživanja na sorti kratošiji ukazuju na njeno dugo gajenje na ovim prostorima, ali i na njeno moguće porijeklo iz naših krajeva. U ova najobuhvatnija istraživanja bilo je uključeno i 15 uzoraka / čokota sorti iz Paštrovića, što je pomoglo u sagledavanju ukupnog diverziteta vinove loze u Crnoj Gori u kojoj je pronađen 51 nepoznati genotip / nepoznata sorta i za vinogradarsku nauku i praksu. Promocija bogate istorije vinogradarstva i vinarstva sa akcentom na autohtone sorte, podizanje novih vinograda uz širenje vinske kulture izuzetno su važni za razvoj vinskog turizma i obogaćivanje naše turističke ponude. Kroz vinski turizam kao jedinstveni spoj vinskih atrakcija, vinskih puteva, festivala i vinskih dešavanja, turistima se može na najbolji način predstaviti kulturno bogatstvo i sve osobenosti naših krajeva. Turizam u vinogradima i vinu ima moćnog saveznika za stalan porast stranih i domaćih turista. To se može i treba mnogo bolje iskoristiti.

Ključne riječi: vinogradarstvo, vinarstvo, Budvanski statut, kratošija, vinski turizam

Prof. dr Radmila Pajović-Šćepanović
Biotehnički fakultet
Univerzitet Crne Gore
Podgorica, Crna Gora
radmilap@ac.me

Dr Marija Krstić
Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede
Podgorica, Crna Gora
marija.krstic@mpr.gov.me

Mr Suzana Sošić
Biotehnički fakultet
Univerzitet Crne Gore
Podgorica, Crna Gora
suzana.sosic99@gmail.com

PERSPEKTIVE RAZVOJA VINARSKOG SEKTORA U PRIMORSKOM KRAJU CRNE GORE

Crna Gora ima dugu tradiciju u proizvodnji vina koja datira još iz rimskog doba. Vinarstvo tokom posljednje decenije doživljava intenzivni razvoj, pa trenutno postoji oko devedeset registrovanih vinarija. Najveći broj vinarija nalazi se u regionu Crnogorski basen Skadarskog jezera, i to u Podgoričkom subregionu. Proširila se i paleta tipova vina, pa se, pored tradicionalnog proizvoda – crvenog suvog vina, na tržištu nalaze i bijela, roze vina, kao i desertna, pjenušava i likerska vina. Proizvodnja vina zasniva se još uvijek, i to dominantno na crnogorskoj autohtonoj sorti – vrancu. Posljednjih godina raste interesovanje za proizvodnju drugih autohtonih vina: kratošije, čubrice i žižka, a povećava se

i učešće internacionalnih sorti. Promjene u vinarskom sektoru prati i usklađivanje sa EU regulativama. U skladu s tim, izvršena je rejonizacija vinogradarskog sektora Crne Gore i usvojen novi Zakon o vinu. Crna Gora kao turistička zemlja, orijentisala se prema sektoru vinarstva kao jednom od nosilaca bolje turističke i gastronomske ponude. No, i pored veoma bogate i raznovrsne lepeze crnogorskih vina, u našoj turističkoj ponudi nisu dovoljno zastupljena autohtona crnogorska vina. Paštrovska gora pripada Crnogorskom vinogradarskom primorskom regionu, Budvansko-barskom subregionu. Posjeduje izvanredne klimatske uslove za uzgoj vinove loze i vinarstvo. S obzirom na dugu tradiciju i povoljne uslove, proizvodnja i ponuda vina, kao i vinski turizam, u ovom kraju i cijelom Primorskom regionu trebalo bi da budu mnogo više zastupljeni. Posebno mjesto u našoj turističkoj i gastronomskoj ponudi trebalo bi da dobiju crnogorska autohtona vina kao dio autentične ponude ovog kraja.

Ključne riječi: vinarstvo, crnogorska vina, autohtone sorte grožđa, Paštrovska gora, Budvansko-barski subregion, turistička ponuda

Doc. dr Miško Rađenović
Fakultet za biznis i turizam
Univerzitet Adriatik
Budva, Crna Gora
radjenovicm@t-com.me

POLJOPRIVREDA I RURALNI RAZVOJ KAO POTENCIJAL ZA RAZVOJ TURIZMA U PAŠTROVIĆIMA

Razvoj poljoprivrede i razvoj ruralnog turizma direktno su povezani. Usljed zasićenja obalnog područja pretjeranom gradnjom (betonizacijom prostora) raznih građevinskih objekata, turisti su sve više prinuđeni da za kvalitetan aktivni odmor traže alternativu takozvanom 3S (*sun, sea, sand*) odmoru. Najbolja alternativa, koja se kao takva pokazala u više mediteranskih zemalja kao što su Španija, Francuska, Italija i Hrvatska (naročito Istra), jeste aktivni odmor u ruralnim ili seoskim područjima, gdje se turistima omogućavaju ne samo smještaj, degustacija domaće hrane i pića nego i aktivno učestvovanje u svakodnevnom životu lokalne zajednice na poljoprivrednom gazdinstvu. S druge strane, turizam kroz svoj edukativni karakter omogućava podizanje standarda poslovanja, kao i potpunu promjenu finansijskih pokazatelja za stanovnike ruralnih područja. Prije početka razvoja turizma tradicija u paštrovskom kraju bila je dominantno zastupljena poljoprivreda, koju sada treba revitalizovati i osavremeniti i koja će uz adekvatne kapacitete za smještaj i ishranu omogućiti i poboljšati razvoj turizma.

Ključne riječi: turizam, poljoprivreda, ruralni razvoj, Paštrovići

Prof. dr Miodrag Grbić
Departman za biologiju
Univerzitet u Zapadnom Ontariju
London, Kanada
mgrbic@uwo.ca

ODRŽIVI RAZVOJ BAZIRAN NA EKONOMIJI ZNANJA: KAKO VALORIZOVATI PRIRODNE I KULTURNE RESURSE PAŠTROVIĆA I BUDVE KORISTEĆI NAUKU

Prošlo je vreme takozvanog elitnog turizma baziranog na kopiranju drugih, kao i vreme prodaje „sunca i mora“ i masovnog turizma. Ovi koncepti pokazuju smanjen turistički interes, a iza sebe ostavljaju opustošeni pejzaž i dalekosežne negativne posledice. U ovom predavanju dotaći ćemo se naučne valorizacije poljoprivrednih, arheoloških i kulturnih resursa koja bi omogućila razvoj održivog turizma i poljoprivrede i očuvanje autentičnog ambijenta sa lokalnim proizvodima, kulturom i istorijom koja bi bila baza održivog razvoja ovog regiona.

Ključne riječi: održivi razvoj, genetika, ekonomija znanja, vinogradarstvo i vinarstvo, nutraceutika, arheologija i stara DNK, istorija, poljoprivredni pejzaž i pejzažna arhitektura, marketing baziran na znanju u svrhu održivog turizma

Dr Marija Markoč
Barska uljara d. o. o.
Bar, Crna Gora
marija.markoc@t-com.me

MASLINARSTVO KAO CENTRALNA KOMONENTA ODRŽIVOG RURALNOG RAZVOJA – TRAGOM TRADICIJE KA INOVATIVNOJ BUDUĆNOSTI

Maslinarstvo predstavlja ukorijenjenu tradicionalnu agronomsku praksu u svim zemljama Mediterana, pa i u Crnoj Gori. Hiljadugodišnja stabla maslina u rejonu Crnogorskog primorja, smještena u suvomeđama kao elementima kulturno-istorijskog bogatstva, a onedavno i proširivanje areala uzgoja na teritoriju Podgoričkog rejona, identifikovano je kao jedan od najznačajnijih perspektivnih pravaca razvoja održive poljoprivrede u cjelini s obzirom na usitnjenost maslinjaka, ograničene mogućnosti korištenja mehanizacije, slabu primjenu sistema navodnjavanja (sem u mladim maslinjacima), zatravnjivanje površina i nedovoljno razvijenu infrastrukturu. Crnogorsko primorje, s akcentom na Barski podrejon, kao atraktivna turistička destinacija ne može se odvojiti i otuđiti od maslinarskog nasljeđa, već ono treba da bude jedno od ključnih činilaca u razvoju ruralnog turizma i sveukupne održivosti. Sama činjenica da je maslinovo ulje obezbjeđivalo osnovna sredstva za život mnogim porodicama, ali i pokrenulo trgovačko-industrijski razvoj cijele zemlje, dovoljno govori o nasljeđu koje je ostavilo neizbrisiv pečat na sveukupan razvoj Barskog podrejona. Oslanjanje na tradicionalne sisteme bavljenja ovom djelatnošću, uz uvođenje inovativnih znanja i savremenih iskustava sa ciljem postizanja finalnih proizvoda vrhunskog kvaliteta, u prvom redu ekstrapedjevičanskog maslinovog ulja, ali i primje-

nom „zero-waste“ principa u proizvodnji maslinovog ulja, mogu učiniti i teritoriju opštine Budva konkurentnom na domaćem i regionalnom tržištu.

Ključne riječi: maslinarstvo, održiva poljoprivreda, ruralni turizam, ekstrapjevičansko maslinovo ulje

Doc. dr Milić Čurović
Biotehnički fakultet
Univerzitet Crne Gore
Podgorica, Crna Gora
curovic@ucg.ac.me

ULOGA I ZNAČAJ ŠUMA PRIMORJA

Šume Primorja prevashodno imaju funkciju zaštite prostora i okoline. Ovo područje karakterišu niskoproduktivne izdanačke šume, šikare, šiblji i ostali degradacioni stadijumi. Osnovna funkcija im je zaštita zemljišta i voda, kao uslova opstanka bi-ljnog i životinjskog svijeta. Značajne su i socijalne funkcije ovih šuma: pejzažna, rekreativna, turistička, edukativna i estetska. Proizvodne funkcije takođe ne treba zanemariti. Sve više dobija na značaju korišćenje sporednih šumskih proizvoda: ljekovitog bilja i šumskih plodova, kao i uvođenje agrošumarskih praksi u dijelu korišćenja za pčelarstvo, pašarenje i slično. Zbog značaja koji imaju za život na ovom prostoru, treba obratiti pažnju na ranjivost ovih ekosistema. Glavni ograničavajući faktori za razvoj ovih šuma jesu nekontrolisana urbanizacija i šumski požari. Požari na cijelom južnojadranskom pojasu predstavljaju veliki problem. Sanacija opožarenih površina predstavlja složen i dugotrajan proces, sa nizom degradacionih faza. Treba pomenuti i ostale vidove ugrožavanja kao što su: krčenje šuma, odlaganje otpada i osjetljivost šumskih ekosistema na klimatske promjene. Neophodno je stvoriti uslove integralne zaštite šumskih ekosistema od negativnih uticaja, a mjere preventivne zaštite treba da imaju primarni karakter. Upravljanje i gazdovanje ovim šumama moraju se temeljiti na multifunkcionalnosti, stručnim kriterijumima, sa ciljem naglašavanja opštekorisnih funkcija šuma i ekološke ravnoteže u prostoru, odnosno na načelu održivog razvoja.

Postojeće šumske ekosisteme neophodno je adekvatnije zaštititi, održavati njihovu stabilnost i biološku raznolikost, a postojeće oblike šumske vegetacije mjerama njege prevoditi u viši sastojinski oblik. Osnovni motivi za višenamjensko korišćenje šuma vezani su za širok spektar proizvoda i usluga koje nude šume i šumska zemljišta.

Ključne riječi: primorske šume, opštekorisne funkcije šuma, ranjivost, agrošumarstvo

Danica Mihaljević-Davidović
Green Factory d. o. o.
Tivat, Crna Gora
danicamihadavid@gmail.com

AGROKULTURNI PREDEO – POLJOPRIVREDNI I TURISTIČKI POTENCIJAL

Intenzivna poljoprivreda kao primarni način poljoprivredne proizvodnje narušila je, a u mnogim slučajevima i potpuno uništila prirodne ekosisteme. Dok je kulturni pejzaž obično tesno povezan sa istorijskim kontekstom u kojem se pokušava sačuvati, održati neki način proizvodnje, agrokulturni predeo daje mogućnost da se oforme novi, funkcionalno i estetski kompleksni predeli, čiji je primarni fokus poljoprivredna proizvodnja, ali targetira i druge sfere – razvoj i obnovu biodiverziteta, unapređenje i negovanje autohtonog ili stvaranje novog i kompleksnijeg pejzaža, zaštitu vrednih delova i elemenata pejzaža, a kao posledicu geografske lokacije na kojoj se odvija – i turizam. Agrokulturni predeo prožima, povezuje istorijski udaljene momente prošlosti i sadašnjosti, ali sasvim sigurno predstavlja novu ideju budućnosti, u kojoj će poljoprivredna proizvodnja dostići složenost sistema koji će uvezati proizvodnju – profit, turizam, biodiverzitet i, posredno, sam način života i odnosa prema prirodi. Agroekologija koja je u biti agrokulturnog predela može se posmatrati i šire, sa stanovišta vrednosti predela ne samo kao proizvodne, ekosistemske, ekološke instance već i kao multifunkcionalne platforme koja ujedinjuje elemente tog predela, i koja kao zajednički imenitelj multiplicira dobrobiti lokalne zajednice da svoje tradicionalno ili novostečene agrarne predele unapredi i učini održivijim za budućnost. Kulturni identitet Paštrovića, ali i

identitet prostora koji manifestuje upravo taj kulturno-istorijski kontekst – u kojem su nastali i u kome suživotuju danas, a koji je ugrožen – predstavlja poligon za formiranje novog, savremeno uklopljenog prostornog konteksta, koji implicira da tragovi tradicionalnog poljoprivrednog i prostornog obrasca mogu biti i jesu osnov za budućnost onih koji iza nas ostaju.

Ključne reči: agrokulturni pejzaž, agroekologija, kulturni pejzaž, poljoprivreda, Paštrovići, agrodivezitet, regenerativna poljoprivreda

Aleksandra Kapetanović
Expedio – Centar za održivi prostorni razvoj
Kotor, Crna Gora
sandra@expeditio.org

TRADICIONALNI POLJOPRIVREDNI PEJZAŽI U CRNOJ GORI: ISKUSTVA IZ PROJEKTA „AGRISCAPE&ME“

Tradicionalni poljoprivredni pejzaži, kao izrazit oblik kulturnog pejzaža, predstavljaju važan segment kulturne baštine. U Crnoj Gori vrijednost tradicionalnih poljoprivrednih pejzaža još uvijek nije dovoljno prepoznata – oni nisu zvanično zaštićeni, uglavnom su izmijenjeni, zapušteni ili devastirani i njima se neadekvatno upravlja. Projekat „Obnova tradicionalnog poljoprivrednog pejzaža za održivu poljoprivredu – AGRISCAPE&ME“, koji su u periodu 2017–2018. godine sprovele nevladine organizacije Expedio, Kulturno-zavičajno udruženje „Napredak“ Gornja Lastva i Maslinarsko društvo „Boka“ – Boka Kotorska, sa Mrežom za ruralni razvoj Crne Gore kao saradnikom, imao je za cilj da doprinese razvoju održive poljoprivrede zalaganjem za obnovu, očuvanje i unapređenje tradicionalnog poljoprivrednog pejzaža kao dijela ukupnog kulturnog pejzaža. U prezentaciji će se ukazati na vrijednosti i značaj tradicionalnih poljoprivrednih pejzaža, uz osvrt na međunarodne inicijative kroz koje se identifikuje i štiti ova vrsta kulturnog pejzaža. Predstaviće se bogatstvo i raznovrsnost poljoprivrednih pejzaža u Crnoj Gori, njihovo stanje i prijetnje vezane za njihovu degradaciju zbog zamiranja osnovne djelatnosti – poljoprivrede i prekomjerne urbanizacije. Takođe će biti predstavljene i aktivnosti sprovedene u okviru projekta „AGRISCAPE&ME“, posebno one vezane za zaštitu i obnovu tradicionalnih poljoprivrednih pejzaža realizovane

kroz pilot-projekat u Gornjoj Lastvi kao i osnovne preporuke za poboljšanje okvira za zaštitu, planiranje i obnovu tradicionalnih poljoprivrednih pejzaža u Crnoj Gori.

Ključne riječi: tradicionalni poljoprivredni pejzaži, kulturni pejzaž, kulturna baština, projekat „AGRISCAPE&ME“

Branislav Gregović
LXXVI d. o. o.
Podgorica, Crna Gora
gregovicb@gmail.com

PROSTORNI RAZVOJ I ODRŽIVOST MALIH GRADOVA

Bez dugoročne politike prostornog razvoja ne mogu se ostvarivati strateški razvojni ciljevi koji su usmjereni na razvoj turizma, poljoprivrede i infrastrukture. Osnovni preduslov prostornog razvoja jesu svijest, znanje i politička volja, a jedan od alata kojem se pribjegava na tom putu jesu prostorni i urbanistički planovi. Mit o „planovima“ kao univerzalnom i jedinom rješenju predstavlja refleksiju naglašeno administrativnog pogleda na problem sa ciljem da se saniraju posljedice, bez identifikacije uzroka i artikulisanja dugoročnog i održivog rješenja. Urbano širenje kao rezultat procesa koji je značajnije zastupljen poslije Drugog svjetskog rata, podstaknut napretkom tehnologije, biznisa i marketinškim strategijama koje podstiču demografski rast i potrošačke modele ponašanja, danas predstavlja temu broj jedan kada govorimo o održivosti prostornog razvoja. To je ujedno proces koji u svojoj osnovi podrazumijeva rast zastupljenosti građevinskih područja male gustine na račun prirodnih prostora. Brojne su posljedice ovakvih procesa, a mogu se svrstati u nekoliko grupa. Prva se tiče povećanih javnih troškova za finansiranje ovakvog modela prostornog razvoja/rasta. To podrazumijeva nepotrebne troškove za finansiranje infrastrukture van postojećih centara i paralelno s tim zapostavljanje i nedovoljnu funkcionalnost infrastrukture u postojećim gradskim centrima. Osim toga, smanjuje se i mogućnost efikasne upotrebe javnog prevoza koji bi nove cjeline integrisao sa postojećim. Druga grupa pitanja koja se otvaraju

neumjerenim i neorganskim urbanim širenjima tiču se gubitka duha mjesta i njegovog identiteta. Nove disperzne zajednice nerijetko pate od manjka socijalne interakcije, a postojeće urbane zajednice atrofiraju, gube ekonomsku vitalnost i stanovnike. Treća tema odnosi se na nedostatak pažnje posvećene zaštiti životne sredine prouzrokovano fragmentiranim širenjem građevinskih područja koja narušavaju biodiverzitet, kapacitet poljoprivrednog zemljišta, uzrokuju veću zagađenost zbog upotrebe automobila i sl. Konačno, četvrta i veoma značajna posljedica urbanog širenja odnosi se na smanjenje potencijala za ekonomski razvoj kroz zapuštenost postojećeg građevinskog fonda i infrastrukture u urbanim centrima, izmještanje radnih mjesta ka periferiji i izgradnju monofunkcionalnih zona koje povećavaju troškove transporta i cijenu izgradnje i održavanja nove infrastrukture. Takođe, ne treba izgubiti iz vida ni smanjenu mogućnost za kapitalizacijom istorijskih potencijala naših gradova, kao što su javni prostori, unikatni kulturni i istorijski pejzaži posebno prisutni u evropskim gradovima. Brojne su studije koje upućuju na zaključak da cijena urbanog širenja može biti manja jedino sa promišljenijim i sistemskim pristupom politici prostornog razvoja koja će biti usmjerena na racionalno gazdovanje resursima i na razvoj i povećanje kompaktnosti postojećih građevinskih područja više nego na otvaranje novih. Sa ovim ciljem neophodno je osmisлити instrumente za efikasnu primjenu održivih politika prostornog razvoja. Na taj način otklonili bi se uzroci ili neki od osnovnih pokretača urbanog širenja koji se odnose na neplaniranu, nekontrolisanu i nedovoljno koordinisanu politiku monofunkcionalnog prostornog razvoja, koji nije u potrebnoj mjeri integrisan u kontekst i koji se najčešće pojavljuje kao struktura male i neujednačene gustine.

Ključne riječi: prostorni razvoj, održivost malih gradova, urbano širenje, prostorni i urbanistički planovi, zeleno, profitabilno, fer

Mr Željka Čurović
Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma
Podgorica, Crna Gora
curovic@yahoo.com

ZNAČAJ TIPOLOŠKE KLASIFIKACIJE RURALNIH NASELJA NA CRNOGORSKOM PRIMORJU U PROCESU PLANIRANJA PROSTORA

Ruralna naselja Primorja odraz su viševjekovnog spoja izuzetnih prirodnih vrijednosti sa različitim lokalnim tradicijama korišćenja prostora. Ona su se razvijala u različitim kulturno-istorijskim, socijalnim i ekonomskih prilikama. Na osnovu morfološko-geoloških i pedoloških karakteristika naselja, prisustva kulturno-istorijskih elementa i oblika poljoprivrednog obrasca dat je primjer tipološke klasifikacije ruralnih naselja Boke Kotorske. Kao ključni kriterijum u klasifikaciji uzeto je prisustvo prostornih elemenata koji su uticali na formiranje autentičnog i posebnog identiteta ovih naselja. Dodatna vrijednost primijenjene tipološke klasifikacije jeste posmatranje naselja neodvojivo od okolnog predjela. Upoznavanje prostornih vrijednosti i istorijskog razvoja ruralnih naselja u zaleđu predstavlja važan alat kojim se može usmjeravati njihov dalji razvoj i ukazati na značaj očuvanja prostornog identiteta. Analizom tipova ruralnih naselja na posmatranom području, ali i upoznavanjem sa karakteristikama predjela šireg područja omogućeno je postavljanje ciljeva njihovog razvoja u pravcu očuvanja vrijednih predionih struktura i minimiziranja negativnog uticaja postojećih trendova razvojnih procesa. Da bi se spriječilo dalje propadanje pejzaža, predložene su smjernice kako analizirati i vrednovati prostor i na osnovu dobijenih rezultata oblikovati prikladnu prostornu politiku sa ciljem očuvanja vrijedne i bogate prirodne i kulturne baštine ruralnog podru-

čja Primorja. Obnavljanje poljoprivredne djelatnosti i uvrštavanje ruralnih naselja u zaleđu u turističku ponudu obalnog područja velika je šansa za njihovo oživljavanje, ekonomsku isplativost i vraćanje stanovništva u ova područja. Odgovornim planskim pristupom u revitalizaciji ovih naselja, očuvanjem tradicionalnih vrijednosti istovremeno se kontrolišu gubitak identiteta prostora, kulturnih i prirodnih vrijednosti kao i nekontrolisana i arhitektonski neartikulisana urbanizacija.

Ključne riječi: ruralna naselja, tipološka klasifikacija, kulturno nasleđe, predio, prostorno planiranje, revitalizacija naselja

Mr Olga Nikanorova
Naučno-edukativni centar
Institut svjetskih civilizacija
Moskva, Rusija
onikanorova@gmail.com

TRADICIONALNI ZANATI U PAŠTROVSKIM MANASTIRIMA I ODRŽIVI RAZVOJ

Raznovrsni zanati i rukodjelje bili su tokom više vjekova neodvojivi dio ekonomski održive („zelene“) strane manastirskog života, pored centralnog – duhovnog aspekta. Poljoprivredne aktivnosti, zanati i rukodelje, sačuvani u mnogim drevnim manastirima, posljednjih decenija su (re)aktivirani i danas su u živoj praksi. Dobar primjer za to jesu upravo brojne radionice u crnogorskim pravoslavnim manastirima, posebno u onima na području Paštrovića. Tamo se čuva i njeguje tradicija rukodjelja, a kreativna djelatnost u manastirima, uvijek svježa i aktuelna, osim duhovnom i estetskom doživljaju, može da doprinese manastirskom gazdinstvu i ekonomski ga osnaži, poštujući savremene principe održivog zelenog razvoja.

Ključne riječi: manastirski zanati, rukodjelje, nematerijalna kulturna baština, održivi razvoj, Paštrovići

Dušan Medin, MA
Fakultet za kulturu i turizam
Univerzitet Donja Gorica
Podgorica, Crna Gora
dusan.medin@gmail.com

TURISTIČKI I DRUGI POTENCIJALI BAŠTINE RURALNIH PAŠTROVSKIH PODRUČJA

Teritorija Paštrovića obiluje brojnim i raznorodnim elementima prirodne i kulturne baštine, od kojih je široj javnosti uglavnom poznata ova druga, a u okviru nje monumentalni i reprezentativniji primjeri locirani bliže primorskom kraju (manastiri, crkve, stara urbana jezgra, istraženi arheološki lokaliteti, muzejski predmeti). Međutim, paštrovsko zaleđe, koje se prostire na obroncima Paštrowske gore, čini se da je dugo izmicalo pažnji istraživača, pa i turista, a i članovi lokalne zajednice, posebno oni koji porijeklom ili nepokretnostima nijesu vezani za taj kraj o njemu posjeduju vrlo oskudne podatke. U ovom radu ukazuje se na važnost istraživanja i mapiranja elemenata prirodne i kulturne baštine na primjeru ruralnih područja Paštrovića lociranih na višim terenskim kotama, na značaj njihove popularizacije, edukacije i podizanja nivoa svijesti o važnosti koju imaju za društvo. A sve to kako bi u željenim vizijama budućnosti došlo do pune valorizacije prirodne i kulturne baštine Paštrovića ne samo za mještane koji s njom najčešće ostvaruju interakciju, već i uopšte za društvo – jer baština pripada svima nama.

Ključne riječi: Paštrovići, ruralna područja, prirodna baština, kulturna baština, potencijali za razvoj

BILJEŠKE

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

[illegible]

[illegible]

Izdavač

Duštvo za kulturni razvoj „Bauo“
Petrovac na Moru

Za izdavača

Dušan Medin

Dizajn i tehničko uređenje

MM Digital d. o. o.
Budva

Lektura i korektura

Katarina Pišteljić

Štampa

Opus3
Podgorica

Tiraž

50

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna biblioteka Crne Gore, Cetinje

ISBN 978-9940-828-01-1
COBISS.CG-ID 25250052

